

Procesul este cel mai cunoscut roman semnat de Franz Kafka

Limba în care a fost scris: germană

Titlul în engleză: The Trial

Anul apariției: 1925

Perioada în care se petrece acțiunea: nu se specifică (probabil începutul secolului XX)

Locul în care se petrece acțiunea: probabil undeva în Imperiul Austro-Ungar

Număr de pagini: 288

Ediție: Minerva, 1977

Traducător: Gellu Naum

Despre Autor:

Orice om cred că a auzit de Franz Kafka, acesta fiind unul dintre cei mai cunoscuți și influenți scriitori ai secolului XX. Născut pe 3 iulie 1883 în Praga (care făcea la acea vreme parte din Imperiul Austro-Ungar), într-o familie de evrei, Kafka a absolvit facultatea de drept, iar după obținerea doctoratului s-a angajat la o firmă de asigurări. A scris 3 romane, niciunul dintre ele nefiind finalizat, și mai multe povestiri scurte. În timpul vieții a publicat foarte puțin, și-a detestat slujba și a întreținut relații sexuale cu o mulțime de femei. În timpul morții a devenit cunoscut. Deși și-a rugat prietenul să-i ardă manuscrisele, acesta a refuzat și-n loc să se încâlzească cu ele a ales să le publice.

Rezumat:

Chiar în ziua în care împlinește 30 de ani, Josef K., un funcționar oarecare, este vizitat de două persoane care-l anunță că împotriva lui s-a deschis un proces și că, din acel moment, este arestat, deși lăsat în continuare în libertate. Dorind să afle mai multe despre acest proces și totodată s-o mențină pe proprietara imobilului în care locuiește la distanță, K. le adresează celor doi tot felul de întrebări la care

aceștia, în pofida aparentei lor bunăvoințe, se feresc să răspundă. Nici venirea șefului lor nu are menirea de-a lumina mai mult situația, ci, cel mult, de-a deranja camera colocatarei lui K., domnișoara Bürstner, în care cei patru ajung să-și poarte conversația. Tot cam pe atunci, K. remarcă prezența și a doi colegi de-ai săi, aduși probabil în calitate de martori. După plecare acestora, K. încearcă să-și ducă la bun sfârșit activitățile de peste zi, iar seara, întorcându-se acasă, se scuza față de domnișoara Bürstner, iar la plecare o mai și sărută.

Convocat telefonic și informal la tribunal în duminica imediat următoare, fără a se preciza exact ora, K. se vede nevoit să caute, printre blocurile de locuințe, sala de judecată. O găsește în cele din urmă în podul unei case, printre camerele comune și rufele întinse de locatari.

“K. crezu ca nimerise la o întrunire publica. O mulțime de oameni, cât se poate mai feluriți, umpleau o încăpere nu prea mare, cu două ferestre, înconjurată, la mică distanță de tavan, de-o galerie înțesată și ea de lume, și unde spectatorii nu puteau să stea decât încovoiați, cu cefele și spinările lipite de plafon. (...) Mulți dintre ei își aduseseră perne, pe care si le puseseră între cap și plafon, ca să nu-și lovească țestele.”

K. dorește să-și susțină nevinovăția, în pofida faptului că nici el nu știe de ce anume este acuzat, însă este adeseori întrerupt fie de cel care prezida procesul, fie de reacția energetică a asistenței, fie de femeia pipăită și înghesuită în fundul sălii de un tânăr magistrat. K. nu izbutește să obțină mare lucru, așa că se întoarce, nechemat, într-o altă zi la acest tribunal improvizat și sfârșește prin a sta de vorba cu femeia care fusese înghesuită data trecută și care locuiește în clădire alături de soțul ei (soțul ei nefiind nici tânăr și cu atât mai puțin magistrat, el doar făcând curat în sala de judecată și locuind acolo, cu excepția zilelor în care avea loc vreun proces). De la această femeie, K. află câteva informații disperate legate de tribunal și de proces. Întors acasă, observă că la domnișoara Bürstner s-a mutat o altă vecină, ceea ce-l face pe K. să creadă că domnișoara a recurs la acest lucru pentru a scăpa de avansurile lui.

Câteva zile mai târziu, K. dă într-o cămăruță de la banca la care lucra peste un individ care se pregătea să-i bată cu nuiaua cu pe cei doi indivizi care veniseră să-l anunțe pe K. că este arestat. Nedumerit, K. întreabă despre ce-i vorba și astfel află că bătaia care urmează să le fie celor doi aplicată s-ar datora plângerilor făcute de el împotriva lor în sala de judecată. K. încearcă să-l convingă mai întâi pe individ, apoi să-l mituiască, să-i lase-n pace. Acesta, însă, temându-se că mai târziu K. o să se plângă și de el, îl refuză politicos și-ncepe să-i snopească.

După alte câteva zile, K. primește vizita unchiului său, care, auzind de proces, vine să-i ceară socoteală. Enervat de calmul lui K., unchiul îl duce la o bună cunoștință de-a sa, avocatul Huld. Avocatul, prin intermediul slujnicei sale Leni, îi lasă să intre în casă și-i primește, bolnav la pat, în vizită. Unchiul se apucă să-i explice despre ce-i vorba, deși, sincer, nu era nevoie, Huld știa deja, în vreme ce K. iese pe hol și se giugiulește puțin cu Leni, lucru pentru care este mai apoi admonestat de ruda sa.

După mai multe vizite la Huld, K. află într-o zi de la un client de-al său, că există un pictor, Titorelli pe numele lui, care știe despre procesul care-i fusese intentat și care l-ar putea ajuta. K. se duce să-l viziteze pe artist la el acasă și-l găsește într-o magherniță, anexă a unui alt tribunal care-și avea sediul în podul unei case. După oarece discuții, K. este nevoit să cumpere de la artist, pentru a-i câștiga astfel bunăvoința, o serie de tablouri identice.

Ultimul eveniment notabil înainte de sfârșitul tragic al procesului este vizita lui K. la catedrală. Crezând că se duce acolo pentru a-i arăta unui client italian biserica, K. află de fapt că fusese adus acolo de preotul care lucra și el în slujba tribunalului din pod. Preotul îi spune o mică pildă (publicată și ca povestire separată sub titlul de În fața legii).

O Posibilă Interpretare:

Înainte de-a mă avânta în miezul problemei și-a încerca să interpretez în vreun fel acest roman, aș dori să vă arăt de ce cred că există, în fond, o interpretare, fără să leg cumva gradul de adevăr al acestei afirmații de cel al explicației găsite de mine. Procesul, ca mai toate scrierile lui Kafka, sunt de obicei catalogate drept absurde, termen care ar exclude din start posibilitatea unei interpretațiuni, însă, mă tem, că acest absurd este prost înțeles. Nu scrierile în sine sunt absurde, ci, la o primă și oarecum superficială vedere, situațiile prezentate în acestea. Spun primă și superficială pentru că, odată ce începem să deslușim sensurile de sub pojghița absurdului, ne dăm seama că situațiile în sine sunt folosite doar ca pretexte și parabole care ne vorbesc despre lucrurile și întrebările cu adevărat importante în viață. O a doua premiză de la care pornesc constă în însăși faptul că orice acțiune întreprinsă de un om – iar în cazul nostru ne referim la scris și, mai explicit, la Procesul – poartă în sine un anume înțeles. M-ați putea contrazice aici, scuzată-mi fie prolepsa, aducând ca argument dadaismul și ați avea, în parte, dreptate. Da, textele care ieșeau din frazele ascunse în pălărie și mecanic îmbinate nu pot fi în sine interpretate ca un tot unitar, lipsindu-se dimensiunea autotelică, însă gestul în sine relevă un anume înțeles: acele fraze au fost alese de cineva pe baza anumitor criterii, ele poartă o semnificație, deși nu același lucru putem spune despre rezultatul experimentului, unde o persoană îmbină aceste fraze la întâmplare, fără să le citească și potrivească dinainte și poate din acest punct de vedere să fie lesne înlocuită de un program, așa cum stau lucrurile în cazul tragerilor la sorți.

Iar părerea potrivit căreia în spatele absurdului kafkian se ascund înțelesuri profunde nu este una care să-mi aparțină doar mie, existând nenumărați exegeți care au încercat să extragă anumite sensuri din parabolele lui. Cele mai ușor de interpretat sunt, probabil, povestirile scurte (și amintesc aici Metamorfoza, Colonia penitenciară ș.a.m.d.), deși unele, cum ar fi În fața legii, pot înmagazina sub umbrela aceleiași mesaj nenumărate interpretări.

În ceea ce privește Procesul, Reza Banaker, în Franz Kafka, The Office Writings, reușește să identifice un număr relativ mare de parabole și încearcă să le coreleze cu semnificația lor reală. Lucrarea sa constituie

un punct de plecare important pentru că, deși nu le include într-un tot unitar, scoate la iveală mai multe piese din acest puzzle pe care-l reprezintă Procesul. Iar eu nu fac alt lucru decât a mai adăuga câteva piese și a încerca să formez imaginea finală.

Avem încă de la începutul romanului o serie de indicii referitoare la modul în care operează tribunalul, dar niciuna (sau aproape niciuna) referitoare la procesul în sine. K. primește vizita a două persoane, care îi aduc la cunoștință faptul că, din acel moment, se află în arest la domiciliu și că împotriva lui a fost intentat un proces. Reacția lui K., aproape de cea a unui om obișnuit (aproape, dar nu în totalitate, amănunt asupra căruia am se revin), este de-a încerca să lămurească toată această neînțelegere. Căci ce altceva ar putea fi decât o neînțelegere? Așa că primul lucru pe care îl încearcă este să afle de ce anume este acuzat, pentru a se putea mai apoi dezvinovăți. Când încearcă să vorbească cu proprietara, d-na Grubach, este interpelat în acest fel:

– N-ai dreptul să ieși, ești arestat.

la care K. răspunde:

– Așa mi se pare și mie. Și de ce, mă rog? întrebă el apoi.

Înainte de-a reda replica paznicului, consemnez aici amănuntul asupra căruia v-am spus că am să revin: reacția lui K., care se apropie de cea a unui om obișnuit (cu toții am fi întrebat de ce?), dar care nu coincide, totuși, cu cea a unui om obișnuit (câți dintre noi am fi admis cu atâta placiditate posibilitatea de-a fi arestați, spunând Așa mi se pare și mie?) În continuare, răspunsul paznicului:

– Nu ne aflăm aici ca să-ți spunem asta. Întoarce-te în camera dumată și așteaptă. Ancheta e începută și ai să afli totul la momentul oportun.

Din aceste trei replici (la fel ca și din majoritatea celorlalte discuții care au loc între K. și oamenii legii) putem observa foarte bine relația care va rămâne neschimbată până la sfârșitul romanului dintre cele două părți: defensivă, de supunere, din partea lui Josef K. și ofensivă, autoritară, din partea oamenilor legii. Totodată, încă de la aceste replici încep să se contureze și celelalte caracteristici ale celor două părți, caracteristici care pe noi, ca oameni raționali, ne frapază: faptul că reprezentanții legii nu-i oferă inculpatului niciun amănunt legat de proces (și cu cât înaintăm în povestire tindem să concludem că nici măcar aceștia nu cunosc învinovățirile care i se aduc lui K.) și, poate chiar mai șocantă, acceptarea prin care K. ajunge într-un final să se subordoneze acestui tribunal, în pofida tuturor discrepanțelor apărute (faptul că nu reprezintă un tribunal adevărat, în sensul celor clasice – lucru reiterat de mai multe ori în roman – ci unul atipic, numit Tribunalul din pod, faptul că nu i se aduc la cunoștință învinovățirile, nu i se

înmânează niciun soi de document și nici el nu poate înmâna vreunul, nu poate fi vorba de o achitare definitivă ș.a.m.d.). Această opoziție este evidentă nu doar prin prisma calității lui K., care se schimbă brusc din cea de om liber în cea de arestat, schimbarea aceasta este doar una simbolică, ci mai ales prin schimbarea vestimentației, una cât se poate de vizibilă, impusă de oamenii legii:

Amândoi paznicii îi examinează cămașa de noapte și-i spuseră că de-acum înainte va trebui să poarte una de calitate mult mai proastă, dar că ei îi vor păstra cu grijă atât cămașa aceasta, cât și restul lenjeriei, și că i le vor restitui dacă procesul se va încheia favorabil.

Doar câteva pagini mai târziu, cele două poziții deja menționate se adâncesc, iar opoziția dintre ele devine tot mai evidentă și, totodată, ireconciliabilă:

– N-are voie [să intre], îi spuse paznicul cel gras. Doar știi bine că ești arestat.

– Dar de ce-aș fi arestat? Și încă în felul acesta!

– Iar începi! Spuse paznicul și muie o felie de unt în borcănașul cu miere. La asemenea întrebări nu răspundem.

– O să fiți obligați să-mi răspundeți, spuse K. Iată actele mele; arătați-mi-le acum pe ale voastre și, înainte de toate, mandatul de arestare.

Reacția lui K. este acum una cât se poate de normală, mirarea de la început transformându-se, încet, în iritare, și am putea crede că subordonarea sa nu a început încă. Însă, după cum am să vă arăt la momentul oportun, subordonarea nu doar că nu venise demult, ea se află printre însăși cauzele acestui proces.

La fel cum atitudinea lui K. din începutul romanului pare a oscila între supunere și revoltă, tot la fel oscilează și reacția reprezentanților legii, doar că a lor oscilează între prietenie și autoritate. În numai câteva rânduri putem observa ambele ipostaze. Iată ce-i răspunde unul dintre paznici:

– Doamne! Dar neînțelegător mai ești! se vaită paznicul. Parcă n-ai căuta decât să ne scoți din sărite, inutil, tocmai pe noi, care în clipa de față îți suntem cei mai apropiați dintre oameni.

Pentru ca, câteva fraze mai târziu, atitudinea paznicului să pară a se schimba brusc în momentul în care K. îi arată actele sale de identificare:

– Ce ne interesează pe noi actele dumitale? strigă paznicul cel gras. Te porți mai rău ca un copil. Ce dorești, până la urma urmei? Îți închipui cumva că vei face să ți se termine mai repede blestematul de proces dacă discuți cu noi, paznicii, despre legitimații de arestare?

Această dihotomie este întreținută și de prezența a doi paznici, care pot juca acum rolurile consacrate mult mai târziu în cinematografie de good cop – bad cop.

Dacă, după cum afirmam la început, despre proces nu reușim să aflăm pe parcursul întregului roman mai nimic, despre tribunalul din pod și legea pe care acesta o deservește sunt destule indicii. Din acestea realizăm că:

tribunalul din pod nu este un tribunal normal, ci funcționează paralel cu cele existente la acea perioadă
tribunalul din pod pare a fi omnipotent (nu răspunde în fața celui alt tribunal ori a legii celui alt tribunal)
și omniprezent (aflăm atât de la avocatul Huld, cât și de la pictorul Titorelli că există anexe ale acestui tribunal în aproape fiecare clădire din oraș)

legea tribunalului din pod nu este aceeași cu legea tribunalelor normale. Despre această lege nu aflăm în sine nimic, nu ajungem să știm niciuna dintre regulile care-o alcătuiesc, ci doar modul în care operează. De asemenea, reacțiile celor care-o servesc, și inclusiv a paznicilor prezenți la începutului romanului, ne îndreptățesc să credem că nici măcar ei nu cunosc această lege.

[...] înaltele autorități pe care le slujim, înainte de-a emite un mandat, se informează precis asupra motivelor arestării și a persoanei arestate. În privința aceasta, orice eroare este exclusă. Autoritățile pe care le reprezentăm, după câte le știu – și ține seama că eu nu cunosc decât gradele inferioare – nu caută delictul populației ci, după cum prevede legea, sunt atrase de delictul și ne trimit pe noi, paznicii. Asta este legea. Unde vezi tu că ar putea exista o eroare?

– Legea asta eu n-o cunosc, spuse K.

– Cu atât mai rău pentru dumneata, îi răspunse paznicul.

– Sunt sigur că ea nu există decât în capetele voastre, adăugă K.

Ar fi vrut să găsească un mijloc de-a pătrunde în gândurile paznicilor, de-a le întoarce în favoarea lui, sau măcar de-a le înțelege pe deplin. Dar paznicul cel gras înlătură orice explicație, spunând doar:

– Ai s-o simți pe pielea dumitale. Franz se amestecă în vorbă:

– Vezi, Willem, el recunoaște că ignoră legea, dar pretinde în același timp că e nevinovat.

– Ai dreptate, spuse celălalt; nu-i chip să-l faci să înțeleagă ceva.

Mi-am permis să subliniez câteva fraze pentru că în ele rezidă și din ele decurge absurdul aparent al întregii situații. K. pare a încălca o lege pe care nu o cunoaște, dar pe care, în același timp, nici nu o poate cunoaște, orice întrebări adresate celor doi, iar mai apoi judecătorului, avocatului, pictorului, lui Leni ș.a.m.d. neprimind niciun răspuns clar care să-l facă să înțeleagă de ce anume-i vinovat. Când spune că legea respectivă nu există decât în capetele celor doi paznici, K. rostește un adevăr fundamental: da, legea nu există decât în capetele celor care-o slujesc și, după ce K. ajunge să se supună tribunalului din pod, legea ajunge să existe și în capul său, fără ca însă s-o cunoască. Deși K. afirmă, în momentul în care ajunge la tribunal că:

“Pesemne că astea sunt codurile, iar justiția noastră cere cu tot dinadinsul să te condamne nu numai nevinovat, dar și fără să cunoști legea.”

El dă curs fiecărei convocări, ba chiar alege să se ducă la tribunal și din proprie inițiativă și asta în pofida tuturor obiecțiilor aduse mai devreme, de care K. este perfect conștient:

– Mai întâi de toate, unchiule, trebuie să-ți spun că nu e vorba de un proces în fața unui tribunal obișnuit.

– Asta e rău, făcu unchiul.

– Cum? întrebă K. privindu-l.

– Am spus că e rău, repetă unchiul.

și nu doar K. știe și acceptă acest lucru, dar până și cei din jurul său. Cum este posibil așa ceva? Ei, bine, aici doream să ajung, legea este supunerea. Dar nu orice supunere, ci cea în fața a propriei creații. Iar creația este în romanul lui Kafka însăși civilizația. Prin intermediul lui Josef K. omenirea însăși este cea acuzată pentru direcția în care a evoluat (iar omenirea este surprinsă în cadrul romanului în diversele ei ipostaze: o femeie întreține relații sexuale cu un tânăr chiar în tribunal, în timpul audierii lui K., unchiul îi sugerează lui Josef să fugă la țară, avocatul vrea să-l apere, judecătorul să-l condamne, Leni să și-l apropie, pictorul să-l ajute, paznicii să profite de pe urma arestării lui, cel care-i bate să-și facă datoria etc). Să nu uităm unele dintre amănuntele esențiale ale romanului: K. împlinea în ziua arestării 30 de ani, iar întregul proces durează fix un an. Vârsta de 30 de ani reprezintă atingerea deplinei maturități, momentul până la care ar trebui sau fi trebuit să ne conștientizăm propria existență și să alegem calea

pe care am dori s-o urmărim. Fără această conștientizare, nu putem alege decât în necunoștință de cauză, așa cum face K. irosindu-și viața ca funcționar la o bancă (nu cred că mai este nevoie să menționez aici părerea lui Kafka despre munca pe care o presta și cum K. și Kafka împărtășesc o mulțime de caracteristici, începând cu vârsta și terminând cu slujba), la fel cum și omenirea și-a irosit timpul urmându-și interesele meschine (contextul în care Kafka scris acest roman este definitoriu: se apucă de el în chiar anul începerii Primului Război Mondial, la izbucnirea căruia, una dintre personalitățile care-au încercat cu disperare împiedicarea acestuia, este vorba de Edward Grey, afirma: „Luminile se sting în toată Europa. Nu le vom mai vedea iar aprinse în cursul vieții noastre”). Isteria care cuprinde Europa cu ocazia izbucnirii războiului se traduce în acest roman cu incredibile reacții de supunere ale tuturor personajelor față de acest tribunal apocrif.

În această cheie putem interpreta și multiplele afirmații pe care le face avocatul pe seama legii și a tribunalului:

Legea nu admite în mod expres apărarea, ci doar o îngăduie, și se poate pune chiar întrebarea dacă paragraful din lege care pare că o îngăduie, o îngăduie și în realitate. De aceea nu există propriu-zis avocați recunoscuți de tribunalul în cauză; toți cei care se prezintă la bară nu sunt decât avocați de contrabandă.

[...] e împotriva rațiunii să încerci să înțelegi că imensul organism judiciar va rămâne totdeauna oarecum în aer și dacă încerci să-l schimbi cât de cât ași tai singur craca de sub picioare și te poți prăbuși, pe când imensul organism poate cu ușurință – totul ținându-se legat în sistemul lui – să-și găsească o rotiță de schimb și rămâne cum a fost, dacă nu cumva – și lucrul acesta e cel mai probabil – devine mai viguros, mai atent, mai sever și mai rău.

Acest organism la care se referă avocatul Huld este însăși omenirea. Este futil, în opinia sa, să încerci s-o schimbi, ea va deveni și mai atentă, mai severă și mai rea. Prin intermediul său și mai ales al finalului care șochează prin caracterul lui sumbru putem observa concepția profund pesimistă a lui Kafka referitoare la umanitate și destinul acesteia:

În asemenea condiții, ar fi de mirare să-ți ajungă o viață de om ca să admiți că ai putea izbuti din când în când. Și, nici vorbă, ai ore de melancolie, ca toți oamenii, ore când crezi că nu ți-a izbutit nimic, când ți se pare că n-ai câștigat decât procesele destinate de când lumea să fie câștigate și care ar fi ajuns și fără tine la bun sfârșit, pe câtă vreme celelalte procese le-ai pierdut pe toate, în ciuda zbuciumului, a grijilor și a succeselor aparente care te-au bucurat atât. Și în asemenea momente ți se pare că nu trebuie să te încrezi în nimic și că, de-ar trebui să răspunzi la unele întrebări precise, n-ai îndrăzni măcar să negi faptul că atâtea procese care ar fi ajuns de la sine la un deznodământ favorabil, au fost, cu cele mai bune intenții din lume, îndrumate de tine pe căi greșite.

Kafka nu oferă în romanul de față nicio soluție, deși putem deduce atât din viața sa cât și din ipostazele în care își surprinde personajele anumite aluzii: Titorelli, pictorul, este sărac, dar influent, Huld, avocatul, este bogat, dar bătrân și bolnav, K. este tânăr, muncitor, dar... vinovat.

Am să închei aici pentru că, deși ar mai fi atât de multe de spus, simt deja că m-am lungit prea mult.

Dacă ați observat și alte indicii ori modalități de interpretare a textului, vă invit să le discutăm!